

ระบบคุณค่าและสถาปัตยกรรมความหมาย Value System and Symbolic Architecture

อนุสรณ์ ปักดีสุขเจริญ

Anusorn Paksukchareon

กรรมการผู้จัดการ บริษัท แอปสแทรกซ์ จำกัด

อาจารย์พิเศษคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Managing Director, AP' Stract Co., Ltd.

Guest Lecturer, Faculty of Architecture, Thammasat University

บทคัดย่อ

ระบบคุณค่าและการให้ความหมายในตัวงานสถาปัตยกรรม ควรสะท้อนออกมาจากวัฒนธรรมชุมชนและวิถีพัฒนาการของสังคม ณ ที่นั้น ๆ บทความนี้ เสนอที่มาของความคิดดังกล่าว ผ่านกรณีศึกษาในหลาย ๆ ที่ โดยเน้นประเด็นความขัดแย้งจากหลักคิดนี้ ผ่านตัวอย่างสถาปัตยกรรมในเมืองกรุงเทพฯ สืบเนื่องมาจากความแข็งแรงของลัทธิทุนนิยมและวัตถุนิยม บวกกับความอ่อนแอของระบบการให้คุณค่าที่แท้จริงต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวของคนกรุงเทพฯ สถาปัตยกรรมกรุงเทพฯ ในยุคนี้ ถูกตีราคาขายเปลือยนอกเป็นฉากโฆษณาขนาดใหญ่ของสินค้าอุปโภคบริโภค แทนที่จะเป็นสัญลักษณ์ที่แท้จริงของคุณค่าทางสังคม หนทางแก้ไขคงหนีไม่พ้นเรื่องของการศึกษาที่แท้จริงและจิตสำนึกสาธารณะที่แท้จริงของนักออกแบบและวางผัง

Abstract

This paper reviews how social values are manifested through architecture, the most obvious urban form in a city. Through global case studies with a focus on Bangkok, it argues that Bangkok's architecture has lost grip on its own social values through Capitalism and Materialism. Being a symbolic of 'pricing system' instead of 'value system', many buildings have been shamelessly 'commercially branded' rather than 'culturally branded'. At the end, some key solutions on how to retrieve a true value of which architecture should symbolise are put forward, focusing mainly on the significances of the real learning process in educational system and the genuine urban spirit of all urban architects.

คำสำคัญ (Keywords)

ความหมาย (Significance)

การพัฒนา (Development)

วัฒนธรรม (Culture)

ระบบคุณค่า (Value System)

ระบบราคา (Pricing System)

บทนำ: ระบบคุณค่ากับสถาปัตยกรรมความหมาย

(Introduction: Value System and Symbolic Architecture)

จากเวนิซ (Venice) สู่อลาสเวกัสแห่งตะวันออก (Las Vegas of the East) ในช่วงเวลากว่า 200 ปีที่ผ่านมา ปรากฏการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงในเชิงบูรณาการกับเมืองที่ได้ชื่อว่า กรุงเทพมหานคร ทั้งในเชิงกายภาพและมโนภาพ จากเมืองที่มีอัตราส่วนของพื้นที่พักอาศัยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรและพื้นที่เพื่อการสัญจร โดยเฉพาะการสัญจรทางน้ำ อยู่ในระดับที่มีความสมดุลสูงสุด มีการใช้พื้นที่สัญจรทำกิจกรรมอื่น เช่น การค้าขาย การพักผ่อนหย่อนใจ หรือแม้เพื่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางขนบธรรมเนียมประเพณี สีสภาพของเมืองขนาดใหญ่ในระดับเมกะซิตี (Mega City) หรือมหานครที่มีประชากรเกือบ 12 ล้านคน บนพื้นที่ 1,500 ตารางกิโลเมตร ภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับน้ำ แบบเวนิสตะวันออก ถูกกลืนเปลี่ยนไปเกือบหมดสิ้น กลับปรากฏเป็นภาพของเมืองที่ขยายตัวออกไปในแนวกว้าง ตามเส้นทางการสัญจรด้วยความเร็ว อีกทั้ง ถูกขนานด้วยสัญลักษณ์ของการเป็นสังคมแห่งการบริโภคนิยมเกือบจะตลอดเส้นทาง ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ ใหญ่มาก และใหญ่ที่สุดในโลก ถูกติดตั้งอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่เว้นแม้กระทั่งบนพื้นที่ที่เคยมีความหมายต่อวิวัฒนาการของสังคมและคุณค่าของสถาปัตยกรรม อาคารต่าง ๆ ถูกติดตั้งบดบัง และเบียดเบียนเอาความหมายในเชิงคุณค่าดังกล่าวไปเป็นเพียงพื้นที่เพื่อรองรับการติดตั้งสัญลักษณ์ในเชิงพาณิชย์ ดูราวกับว่า เมืองทั้งเมืองกำลังจะกลายเป็นศูนย์การค้าขนาดใหญ่ มีทุกสิ่งทุกอย่างไว้เพื่อการขาย ไม่เว้นแม้กระทั่งวัฒนธรรม ภาพลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมและภาพลักษณ์ของเมือง

ในรูปแบบของการพัฒนาที่เป็นอยู่นี้ มีสิ่งที่น่าขบคิดและเป็นที่สังเกตอยู่มากมายว่า กรุงเทพฯ กำลังจะพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่ อีกทั้ง สถาปัตยกรรมควรจะมีคุณค่าอย่างไรต่อภาพลักษณ์ของเมือง ในการศึกษา ได้ยกประเด็นของความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมในเชิงความหมายที่มีผลต่อภาพลักษณ์ของเมือง และการสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะบางประการของสังคม ผ่านระบบสัญลักษณ์อื่น ๆ

รูปที่ 1 The Eiffel Tower, Paris

รูปที่ 2 The Tower of London near London Bridge, London

รูปที่ 3 Sears Tower, Chicago

เมื่อปี ค.ศ. 1889 กุสตาฟฟ์ ไอฟ์เฟล (Gustaff Eiffel) ได้ตัดสินใจสวนกระแสและแรงต้านจากคำวิจารณ์ของผู้คนที่คัดค้านแนวคิดเรื่องรูปแบบโครงสร้างเหล็กขนาดใหญ่ ที่ใช้ทั้งงบประมาณและระยะเวลาในการก่อสร้างที่ยาวนาน ตลอดจนเทคโนโลยีที่นับว่าทันสมัยที่สุดในยุค ทำการก่อสร้างโครงสร้างเหล็กที่มีความสูงที่สุดในโลกขณะนั้น (320.75 เมตร) ด้วยจุดประสงค์แต่เพียงว่าจะให้เป็นสัญลักษณ์ของการจัดงานมหกรรมการแสดงสินค้า (world exhibition) แต่ในเวลาต่อมา หอคอยไอฟ์เฟล (Eiffel Tower) ถูกยอมรับว่าเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของกรุงปารีส ในทำนองเดียวกันกับทาวเวอร์ออฟลอนดอน (Tower of London) ในกรุงลอนดอน ตึกเซียร์ส ทาวเวอร์ (Sears Tower) ในชิคาโก ตึกพิโตรนัส ทาวเวอร์ (Petronas Tower) ในกรุงกัวลาลัมเปอร์ อาคารธนาคารแห่งฮ่องกง (Bank of Hong Kong) บนเกาะฮ่องกง พิพิธภัณฑ์กูเกนไฮม์ (Guggenheim Museum) ในเมืองบิลเบา รวมถึง พระปรางค์วัดอรุณของกรุงเทพ ฯ ที่กลายมาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของเมือง สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นหลังจากที่ผู้คนเริ่มเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอาคารนั้น ผ่านกาลเวลา อันหมายรวมถึงกรอบความคิดของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ด้วย

สถาปัตยกรรม นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำหนดภาพพจน์ในเชิงสัญลักษณ์ของเมืองมาเป็นระยะเวลายาวนาน สถาปัตยกรรมมิได้มีข้อจำกัดอยู่แค่เพียงสัญลักษณ์เชิงกายภาพเท่านั้น ในหลาย ๆ โอกาส สถาปัตยกรรมแสดงออกถึงศักยภาพการเป็นตัวแทนในเชิงความหมายของระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และการเมือง กรณีอาคารเวิลด์เทรด เซ็นเตอร์ (World Trade Center) สถาปัตยกรรมถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของประเทศมหาอำนาจ มีความสำคัญมากพอ ๆ กับอาคารศูนย์บัญชาการทางทหารอย่างอาคารเพนตากอน (Pentagon) ในสหรัฐอเมริกา สถาปัตยกรรมตกเป็นเป้าหมายในการทำลายล้าง เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมือง เรื่องราวความหมายของสถาปัตยกรรมจึงมีความสำคัญ และสัมพันธ์กับตัวเมือง ทั้งในแง่ของสัญลักษณ์หรือตัวแทนอำนาจ ไม่น้อยไปกว่าเรื่องของพื้นที่หรืออาณาเขต

รูปที่ 4 The Petronas Twin Towers, Kuala Lumpur

รูปที่ 5 Sydney Opera House, Sydney

รูปที่ 6 The Prang of Wat Arun, Bangkok

สถาปัตยกรรมกับความหมาย (Architecture and Meaning)

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจกับคำว่า “ความหมาย” ถึงที่มาและเนื้อหา เราจำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึงโครงสร้างของคำในเชิงภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความคิดหรือวิถีคิดของมนุษย์ในเชิงโครงสร้างนิยม ที่เน้นการสร้างทำความเข้าใจในเรื่องอิทธิพลของภาษาที่มีต่อระบบความคิดของมนุษย์ ดังคำกล่าวที่ว่า มนุษย์เป็นเพียงร่างทรงของภาษาที่มีอยู่เหนือการกระทำ ทั้งยังเป็นตัวกำหนดวิถีคิด รวมทั้งพฤติกรรมของมนุษย์ในบริบทของสังคมต่าง ๆ ดังคำกล่าวของ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ที่ว่า ความหมายของสรรพสิ่งมิได้ดำรงอยู่ในตัวของสิ่งนั้น แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น ๆ ภายในระบบเดียวกัน ดังนั้น ความหมายเชิงภาษาในสังคม จึงถือเป็นมิติแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นตัวหมาย (signifier) กับสิ่งที่ถูกหมาย (signified) ตัวอย่างเช่น ในวิชาสังคมศาสตร์ ระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และจารีตปฏิบัติในสังคม ถือเป็นตัวกำหนดการสร้าง ความหมายให้กับพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์ (ไชยรัตน์, 2545) แนวคิดเดียวกันนี้ถูกใช้อธิบายความหมายของสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น (Modern) ตอนต้น ภายใต้อิทธิพลความคิดของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอิทธิพล ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม อันเป็นที่มาของงานออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อชนชั้นกลางทั้งหลาย ทั้งในยุโรปและอเมริกา ความคิดในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้คนปรับสภาพความเป็นอยู่และแนวทางการใช้ชีวิตให้เข้ากับงานสถาปัตยกรรม โดยที่ได้ถูกออกแบบไว้เพื่อรองรับผู้อาศัยกลุ่มใหม่ ซึ่งอพยพมาจากวัฒนธรรมอื่นในระบบเดิมเดียวกัน แต่กลับเป็นที่ปรากฏว่า ผลของกรณีทดลองนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจาก สถาปัตยกรรมกลับกลายเป็นตัวเอื้อหรือข้ออ้างให้เกิดปัญหาสังคม จนไม่สามารถจะแก้ไขได้ และต้องถูกทำลายทิ้งไปเพื่อแก้ปัญหาอาชญากรรม บทเรียนนี้ เป็นข้อพิสูจน์ถึงความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีวิวัฒนาการมนุษย์กับสภาพแวดล้อมของชาร์ลส์ ดาร์วิน กับทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมกับโครงสร้างของสังคมเอง เช่น กฎ ระเบียบ ขนบธรรมเนียม

รูปที่ 7 Tanya a billboard on the strip of Las Vegas

รูปที่ 8 Billboard on the strip of Bangkok

รูปที่ 9-11 Bangkok Skyline, view from Rama IX Bridge

วัฒนธรรมมนุษย์ให้มากกว่านี้ (ทั้ง culture และ sub-culture) เพื่อที่จะจัดลำดับความสำคัญอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับการยอมรับ การเข้าใจ และการพัฒนาการของมนุษย์ กรณีดังกล่าว ได้ถูกขยายความแล้วยกมาเป็นข้ออ้างถึงจุดเปลี่ยนโลกทัศน์ (paradigm shift) ทางสถาปัตยกรรม จากยุคโมเดิร์น (Modern) เข้าสู่โพสต์โมเดิร์น (Post-Modern) ที่ให้ความสำคัญกับ “ความหมาย” และ “สัญลักษณ์ (symbol)” ในงานสถาปัตยกรรม รวมทั้ง โครงสร้างของภาษากับการกำหนดกรอบความคิดและการกระทำในเชิงสังคม ความหมายในเชิงสถาปัตยกรรมจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวงานสถาปัตยกรรมกับบริบท ซึ่งมีลำดับของความหมายอยู่หลากหลายมิติด้วยกัน ทั้งนี้ ผลสำเร็จขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับรู้และระบบการสร้างความหมาย (signifying system) ของมนุษย์ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของสังคมไทย เพื่อขยายความให้เข้าใจในพื้นฐานความคิดความเชื่อ ตลอดจนที่มาของวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ เราจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมองย้อนกลับไปถึงจุดกำเนิดแห่งวัฒนธรรมไทยยุคใหม่ ในยุคโลกาภิวัตน์

นับเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแบ่งเขตการปกครองเพื่อการควบคุมและดูแล ภายใต้นโยบาย “เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของโลกใหม่” ของกลุ่มประเทศผู้ชนะสงครามในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อันเป็นจุดกำเนิดขององค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การเงิน และการพัฒนา เช่น GAT, GATS, World Trade Organization, World Bank, The International Monetary Fund, The Asian Development Bank, G7 และอื่น ๆ อีกมากมาย ทำให้เกิดค่านิยมใหม่ ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า สภาพทางภูมิศาสตร์ของโลก (world geographical condition) มิได้ถูกยึดถือเป็น “เส้นแบ่งเขต” อีกต่อไป เส้นแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์ถูกแทนที่ด้วยเขตเศรษฐกิจ (economic zones) และภายใต้ข้อกำหนดใหม่นี้ โลกถูกแบ่งออกเป็น 2 โซนใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ ประเทศที่พัฒนาแล้ว (developed countries) และประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) พร้อมกับเกิดความหมายใหม่ของ “การพัฒนา” ขึ้นในแนวทางที่ผู้นำแห่งโลกใหม่เป็นผู้ชี้แนะ (อ่าน วาทกรรมกับการพัฒนา, ไฮยาร์ดน์ 2545 และ Of Other Spaces, Foucault 1986) จุดนี้ เป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสภาพเดิมก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศ

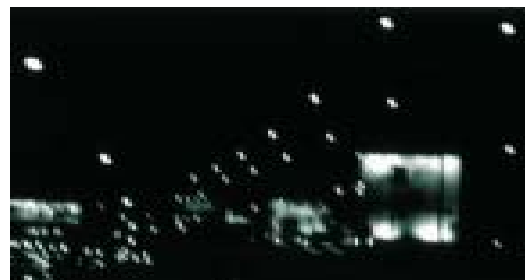
รูปที่ 12 Billboards on buildings in downtown Bangkok

รูปที่ 13-16 Billboards on the strip of Bangkok.

ต่าง ๆ ยังคงสภาพของควมมีเอกราชและเอกลักษณ์ในเชิงประชาธิปไตย มีสภาพของชุมชนดั้งเดิมที่ถูกแยกแยะตามสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นโลกฝ่ายตะวันตกและตะวันออก ถึงแม้บางแห่งจะมีการผสมปนเปกันอยู่บ้างตามลักษณะของการครอบครองด้วยระบบอาณานิคม แต่ก็ยังคงปรากฏเป็นขอบเขตชัดเจนว่า ประเทศใดตกอยู่ภายใต้อาณัติของใครและถูกพัฒนาไปตามอย่างไรรูปแบบใด

ประเทศไทย ตั้งแต่ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มเปิดรับรูปแบบของวัฒนธรรมตะวันตกอย่างจริงจังและชัดเจน ทำให้สภาพสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สภาพสังคมเมืองและอุตสาหกรรมจากชุมชนริมแม่น้ำสู่ชุมชนริมถนน เกิดย่านการค้าและพัฒนาต่อมาจนครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง ต่อมายิ่งขยายวงกว้างขึ้นในอัตราที่รวดเร็วพอ ๆ กับการขยายตัวของเมืองเชิงกายภาพ ดังจะเห็นได้จากกระบวนกรตัดถนนสายใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับอาคารพาณิชย์ ขนบขนานการค้าที่เกิดขึ้นตามมาเป็นชุมทาง (node) รวมกิจกรรมต่าง ๆ ในขณะที่วัฒนธรรมเชิงความเชื่อ และที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือการศึกษามีได้ถูกส่งเสริมให้พัฒนาในอัตราที่สอดคล้องกัน ความไม่สมดุลของการพัฒนาดังกล่าวยังถูกตอกย้ำด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่ซับซ้อนเนื่องจากพลวัตภายในสังคมและกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างแนบแน่น ความเชื่อในระบบคุณค่า (value system) เริ่มถูกแทนที่ด้วยระบบราคา (pricing system) และการตลาดถูกยกย่องว่า เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตที่ทันสมัย ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้า (commodity) เพื่อการซื้อขายและการโฆษณาชวนเชื่อ มีการให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นจริง โดยไม่สนใจความขัดแย้งระหว่างความเป็นจริงกับภาพที่ปรากฏ (reality & appearance) ไม่เว้นแม้แต่เรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และระบบการปกครอง ดังจะเห็นได้จากโครงการ Amazing Thailand หรือโครงการอื่นๆ ของรัฐบาล ดังนั้นความเข้าใจในเชิงคุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม รวมทั้งสถาปัตยกรรม จึงถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ สังคมส่วนใหญ่จะให้ความสนใจกับการโฆษณาชวนเชื่อ มากกว่าการพยายามค้นหาคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ผู้คนในเมืองขาดแรงต้านที่ชัดเจนจากพลวัตภายใน ระบบสังคม พฤติกรรมการรับรู้ และระบบการสร้างความหมายของสังคมไทยโดยรวม จึงเป็นตัวกำหนดและนิยามความ-

รูปที่ 17-22 Billboards on the strip of Bangkok at night

หมายให้กับสถาปัตยกรรม ขณะเดียวกัน ก็เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ รวมทั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมสังคมและเมือง ภายใต้ระบบบริบทนิยมดังกล่าว

ความเชื่อในระบบของการให้คุณค่า หรือ “ระบบคุณค่า” เริ่มถูกแทนที่ด้วยระบบการถูกตีค่า หรือ “ระบบราคา” เมื่อกลับมาพิจารณาถึงความหมายของตัวสถาปัตยกรรม ในแง่ของความสัมพันธ์กับบริบทของเมือง จะพบว่า ความหมาย (significance) ในเชิงภาษา ผ่านกรอบความคิดรวมในเชิงอภิปรายที่ว่าด้วยการกำหนดความมีอยู่และความเป็นไปของสรรพสิ่ง เป็นความหมายที่น่าสนใจในแนวที่กว้างและลึกกว่าการเป็นตัวแทนของสิ่งของหรือตัวตนหนึ่งตัวตนใดของภาษา (meaning)

ความหมาย ในเชิงสถาปัตยกรรม หมายถึงแนวคิด ความน่าจะเป็น ความเป็นเนื้อหา หรือสาระที่ไม่ปรากฏเป็นรูปเป็นร่าง มีมิติแห่งจินตนาการที่ลึกซึ้งเหนือกว่าที่จะสามารถอธิบายได้อย่างแจ่มชัดด้วยข้อจำกัดของภาษา ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกันกับการที่ภาษาเป็นข้อจำกัดต่อการอธิบายแนวคิดเชิงอภิปรายหรือ idealistic thought สถาปัตยกรรมตามความหมาย ถูกปรับเปลี่ยนไปโดยความเห็น และสภาพของสังคมที่แตกต่าง สถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายผ่านรูปแบบที่สัมพันธ์กับบริบทของเมือง โดยเฉพาะ ท่ามกลางบริบทแห่งความสับสนและอ่อนเบา ในแง่เอกลักษณ์ของเมืองกรุงเทพฯ เมืองที่ไม่มีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมอย่างชัดเจน เช่น เมืองใหญ่ ๆ ทั้งหลายในโลก ตรงกันข้าม ภาพพจน์ของกรุงเทพฯ กลับเป็นที่รู้จักและยอมรับในแง่ลักษณะเครื่องหมายของการสัญจรที่ประกอบไปด้วยโครงข่ายถนน ทั้งในระดับดินและยกระดับเหนือดิน โครงข่ายคมนาคมทางน้ำ มีเส้นทางของรถไฟใต้ดินซ้อนทับอยู่ กับเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงธุรกิจที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองและปริมณฑล สถาปัตยกรรมจึงถูกเบียดบังความหมายที่แท้จริง เช่น จากการเป็นตัวแทนและภาพพจน์ของเมือง เหลือเพียงภาพเบื้องหลัง (background) ของงานโฆษณาที่ถูกติดตั้งอยู่บนโครงสร้างขนาดใหญ่ตามย่านชุมชนและศูนย์การค้าต่าง ๆ ตลอดเส้นทางในกรุงเทพฯ

กรุงเทพฯ และสถาปัตยกรรมกรุงเทพฯ ที่ควรจะเป็นตัวแทนและสื่อภาพพจน์ของเมือง จึงถูกแทนที่ด้วยการจำลองของสัญลักษณ์ ตามกระแสการบริบทนิยมที่กำลังเป็นอยู่

ฉะนั้น ภาพลักษณ์ หรือเอกลักษณ์ของเมือง จึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและกระแสนิยมแห่งการบริโภคโดยตรง อันเป็นปรากฏการณ์สืบเนื่องโดยมิได้ตั้งใจให้ถูกกำหนดหรือวางแผนมาก่อน อย่างเช่นกรณีศึกษาเมืองลาสเวกัส ในมลรัฐเนวาดา (Nevada) ของสหรัฐอเมริกา โดย โรเบิร์ต เวนทური และเดนิส สก็อต บราวน์ (Robert Venturi & Denis Scott Brown) และสตีเวน ไอเซนฮัวร์ (Steven Izenour) ภาพของเมืองในระยะเริ่มต้น ถูกสร้างขึ้นโดยการอาศัยโครงสร้างขนาดใหญ่ของป้ายโฆษณาคู่กับการสร้างภาพของเมืองให้มีชีวิตและมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนทะเลทราย แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป กิจกรรมของเมืองเริ่มเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีความต้องการที่จะสร้างอาคารจริงขึ้น เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยที่เกิดขึ้นตามมา ตัวงานสถาปัตยกรรมจึงถูกสร้างขึ้นโดยอาศัยความหมายจากป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ที่มีอยู่เดิมเป็นฉากหน้า โดยแยกความหมายเด็ดขาดออกจากประโยชน์ใช้สอยภายใน ซึ่งนับเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยน (transform) จากการที่สถาปัตยกรรมเป็นเพียงตัวแทนแห่งความหมาย มาสู่ความเป็นตัวตนแห่งสถาปัตยกรรมอย่างแท้จริง โดยยังคงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของการค้าไว้ และมีลักษณะการขยายขอบเขตของ “ความหมาย” เข้าไปสู่การเป็นตัวแทนของการบริโภค ประดุจดังป้ายโฆษณาขนาดมหึมาที่กลายมาเป็นตัวอาคาร การนิยามความหมายระหว่างตัวอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมกับป้ายโฆษณานี้ มีลักษณะตรงกันข้ามกับกรณีของกรุงเทพฯ ที่ “กล่อง” บรรจุพื้นที่ ถูกก่อสร้างขึ้นมาก่อนโดยปราศจากการเน้นความหมายอย่างตั้งใจ จนในระยะต่อมา สถาปัตยกรรมหลายแห่งถูกบดบังหรือปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่เลหลังเพื่อทำการค้า เช่น อาคารใบหยก 1 ที่เคยขึ้นชื่อว่าสูงที่สุดในกรุงเทพฯ ก็ถูกใช้ให้เป็นร่างทรงแห่งการโฆษณา (promote) สินค้าประเภทสีทาอาคาร ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยอาคารใบหยก 2 ที่ท้ายสุด ก็ยอมลดความหมายของสถาปัตยกรรม โดยเปิดตัวเป็นสัญลักษณ์ของเสาอากาศส่งสัญญาณของระบบเครือข่ายโทรศัพท์มือถือและป้ายโฆษณาขนาดใหญ่

เนื่องจากกรุงเทพฯ กำลังถูกสลายและปรับสภาพจากเมืองที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ศาสนา และการเมือง สู่มืองแห่งวัฒนธรรมการบริโภค โดยเฉพาะ การบริโภคสินค้าผ่านสื่อ ซึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์ในความ-

หมายแห่งการลดทอน นัยยะ และสาระทางสถาปัตยกรรม ที่สร้างขึ้น นี่เป็นข้อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงกระแสความคิดที่มีผลต่อการยอมรับของผู้คนในสังคม ต่อระบบเหนือวาทกรรมแห่งการพัฒนาของแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม ที่มีมาพร้อม ๆ กับกระแสนิยมของแนวคิดโพสต์โมเดิร์น หรือหลังสมัยใหม่ นิยม มีการให้ความสำคัญกับเรื่องของภาพพจน์ ความหมาย และนัยยะในมิติของตัวบุคคล การเมือง รวมไปถึงเรื่องราวของเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น การทำลายล้างที่มีได้ทำเพื่อการครอบครองพื้นที่ เหมือนการทำสงครามในยุคที่ผ่านมา ดังเช่น ในกรณีของการทำลายอาคารเวิลด์เทรด เซ็นเตอร์ และภาพแห่งการล่มสลายรูปปั้นของชัคคัม ฮุสเซน หรือแม้แต่การพังทลายกำแพงที่กั้นระหว่างกรุงเบอร์ลินตะวันออกและตะวันตก จนกลายเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการฟื้นฟูภาพพจน์ หรือรูปแบบของเมืองขนาดใหญ่ เป็นจุดที่มีความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการพัฒนาที่ชัดเจน

ในขณะที่ตัวบุคคลเอง ก็ต้องอาศัยการสร้างภาพพจน์ให้ปรากฏถึงความมีตัวตน ผ่านการใช้อำนาจในการจับจ่าย ชื้อหา เพื่อให้ได้มาซึ่งภาพพจน์ที่ตนต้องการ ฉะนั้น สถาปัตยกรรมจึงเป็นทางออกและเป็นเครื่องช่วยอำนวยความสะดวกในการแสดงอำนาจเฉพาะบุคคลดังกล่าว ในขณะที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง ก็ตกอยู่ในสภาวะการณ์แห่งความพยายามที่จะถูกสร้างภาพพจน์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้การปรากฏเป็นตัวตนนั้นมีความเด่นชัดขึ้น โดยมีได้ยึดถือหลักการหรือทฤษฎีเดิมใด ๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมาย ไม่ว่าจะเป็นแง่ของ สถาปัตยกรรมในความหมายของพื้นที่ (architecture as space) หรือสถาปัตยกรรมในความหมายของการเป็นสัญลักษณ์ (architecture as symbol) แต่ได้ลดตัวเองเป็นเพียงแค่พื้นที่เพื่อรองรับความหมายอื่น ซึ่งมีลักษณะในเชิงของการลดทอนคุณค่ามากกว่าการเพิ่มคุณค่าของพื้นที่ที่ปรากฏอยู่ในเมืองโดยทั่วไป เช่น พื้นที่แห่งความเป็นอื่น (the other space) ตามความหมายของนักปรัชญาสังคมที่ชื่อ มิเชล ฟูโต (Michel Foucault) ที่ตั้งข้อสังเกตถึงการเพิ่มคุณภาพของพื้นที่สาธารณะบางประเภทที่มีความหมายในเชิงของอำนาจและการเมืองให้เป็นพื้นที่เพื่อการแสดงพลังของประชาชน เช่น การประท้วง การเดินขบวน การแสดงออกถึงความรู้สึก

โศกเศร้าไว้อาลัย หรือในกิจกรรมอื่น ๆ (ดู Chity as Heterotopia, ไซยรัตน์ 2545 และ Of other Spaces, Foucault 1986)

จากการศึกษาถึงทฤษฎีเชิงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดความหมายของความมีอยู่ของสรรพสิ่งแล้ว สภาวะของการพึงพาอาศัยหรือความสัมพันธ์ในเชิงความหมายของสถาปัตยกรรมเมืองและสังคม จึงมีอาจแยกออกจากกัน รวมทั้ง ไม่สามารถแยกพิจารณาเฉพาะส่วนย่อยโดยไม่สนใจภาพรวมได้ ฉะนั้น การพัฒนาในภาพรวม จึงหมายถึงความถึงการพัฒนาทั้งในเชิงกายภาพและในภาพของทุกนัยยะของสถาปัตยกรรม ในฐานะที่ทั้งหมดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการแสดงออกถึงการพัฒนา นอกจากจะถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการการใช้สอยในเชิงพื้นที่แล้ว สถาปัตยกรรมยังมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการกำหนดรูปแบบหรือความหมายเชิงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวเมือง เป็นระบบสังคม รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์ในเชิงภาพพจน์ของเมืองถึงเวลาแล้วที่สถาปัตยกรรมควรจะได้รับ การคำนึงถึง และให้ความสำคัญในเรื่องของระบบคุณค่าเป็นตัวชี้ นำให้เกิดการพัฒนา มากกว่าการปล่อยตัวเองให้เป็นแค่พื้นที่เพื่อการโฆษณาชวนเชื่อ โดยไม่ได้ใจที่จะมีความหมายมากไปกว่า การถูกตีความหมาย หรือการเป็นตัวกำหนดความหมาย เหมือนดังที่ผ่านมา

บทส่งท้าย (Epilogue)

เพื่อนำไปสู่โอกาสในการพัฒนาสถาปัตยกรรมในเชิงคุณค่าและความหมาย องค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันด้วย เช่น ระบบการศึกษา ระบบการพัฒนาเชิงความคิดของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับระบบของคุณค่าและการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ การลดช่องว่างระหว่างคนรู้กับคนไม่รู้ ตลอดจนความเข้าใจในความหมายของ “ความรู้” และ “อำนาจ” ที่เกิดจากความรู้ในระดับต่าง ๆ การปูพื้นฐานในเรื่องราวของความงามและศิลปะวิชาการ รวมทั้งระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ จึงมีความจำเป็นที่ปัจจัยเหล่านี้จะต้องได้รับการพัฒนาในอัตราที่เร่งด่วน เพื่อให้ทันกับการพัฒนาในเชิงกายภาพของเมือง ความนิยมในวัฒนธรรมและสภาพเหนือจริงของผู้คนในสังคม

ระบบการเรียนรู้ด้วยการท่องจำนั้น เป็นตัวการทำให้มนุษย์ขาดความสนใจในรายละเอียดและเหตุผล ตลอดจนหลักการและความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ระบบนี้ เป็นการปลูกฝังความเคยชินที่มนุษย์ได้เสกเฉพาะสิ่งที่ถูกป้อนหรือหลงเชื่อในสิ่งที่ได้รับการบอกเล่า แต่เพียงอย่างเดียว จะมีความมั่นใจก็เฉพาะกับสิ่งที่เคยพบเห็นมาก่อน ซึ่งเป็นการลดกรอบความสามารถของมนุษย์ในส่วนที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ ถึงแม้ว่า ระบบการเรียนรู้โดยใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางจะมีส่วนในการพัฒนาในเชิงความคิด เป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ส่วนตัว และส่งเสริมความเป็นปัจเจกของบุคคลก็ตาม แต่ก็ควรได้รับการส่งเสริมในเรื่องของตรรกะและการใช้เหตุผลไปพร้อม ๆ กัน

เป้าหมายนี้ เป็นเป้าหมายแรกในการพัฒนาสถาปัตยกรรม เนื่องจาก สถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของสภาพแวดล้อมที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยเฉพาะในระดับเมือง ส่วนในเรื่องของการให้ความสำคัญกับการพิจารณาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ อันหมายรวมถึงสถาปัตยกรรมนั้น การสลายเส้นแบ่งขอบเขตของพื้นที่ส่วนบุคคลและการเพิ่มพื้นที่สาธารณะในเขตเมือง จะมีส่วนในการช่วยสร้างความรู้สึกร่วม ความเข้าใจในเรื่องราวของพื้นที่และคุณ-

ภาพของที่ว่าง (space) มากขึ้น ระบบการใช้บันไดในเชิงเทศบัญญัติท้องถิ่นอย่างเช่น ในกรณีของอาคารธนาคารแห่งฮ่องกง ที่เปิดชั้นล่างให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความสูงที่สามารถจะก่อสร้างได้เพิ่มขึ้นเป็นบันไดแทน เป็นต้น จะช่วยให้เกิดการขยายตัวหรือเกิดความยืดหยุ่น ในแง่ของการใช้พื้นที่สาธารณะมากขึ้น และเป็นการเปิดกล่องสถาปัตยกรรม ให้ผู้คนมีโอกาสได้สัมผัส และเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคมมากขึ้น ส่วนการพัฒนาเชิงความคิดของผู้คนในสังคม ที่เกี่ยวกับระบบของคุณค่านั้น จำเป็นจะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการปลูกฝังในระยะยาว โดยเน้นการให้คุณค่ากับเรื่องราว หลักการ ประวัติศาสตร์ และกรอบความคิดทางสังคม มากกว่าการให้ความสำคัญกับตัวบุคคล ผ่านระบบอุปถัมภ์ในแบบเดิม การให้ความสำคัญกับโปรแกรมการก่อสร้างอาคารสาธารณะประเภทพิพิธภัณฑ์ จึงน่าจะมีความจำเป็นมากกว่าการก่อสร้างอนุสาวรีย์ และจำเป็นต่อสังคมไทยมากกว่าการสร้างศูนย์การค้า เป็นต้น

องค์กรทางการศึกษาและวิชาชีพ สามารถช่วยเป็นแรงผลักดันให้เกิดโครงการสาธารณะประโยชน์ เช่น พิพิธภัณฑ์ สวนสาธารณะ ศูนย์สันตินาการ และอาคารขนส่งสาธารณะต่าง ๆ เพื่อช่วยชี้นำรัฐบาลหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ให้มองเห็นความเป็นไปได้ และยึดถือเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป

นโยบายการกระจายโอกาสทางการศึกษา จะเป็นโอกาสในการสร้างความสมดุลของอำนาจในระดับต่าง ๆ อันหมายถึง อำนาจตัดสินใจในนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเมือง และความสัมพันธ์ของเมืองกับสถาปัตยกรรม

สำหรับสถาปัตยกรรมเอง ควรมีการให้ความสำคัญกับคุณค่าและเนื้อหาที่แท้จริงของที่ว่าง การตอบสนองประโยชน์ใช้สอย การเน้นความสัมพันธ์ในทุกระดับของบริบท และการคำนึงถึงภาพลักษณ์โดยรวมของเมืองมากกว่าการตั้งใจที่จะเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

บรรณานุกรม (Bibliography)

- [1] ไชยรัตน์ เจริญสินโฬาร (2545), วาทกรรมการพัฒนา, กรุงเทพฯ ฯ: วิชาษา.
- [2] Baudrillard, J. (1994), Simulacra and Simulation, The University of Michigan Press.
- [3] Barthes, R. (2000), Mythologies, Reading, Berkshire, Cox & Wyman.
- [4] Foucault, M. (1986), Of Other Spaces, Diacritics 16/1 (Spring).
- [5] Jung, C. (1964), Man and His Symbols, London, Aldus Books Ltd.
- [6] Lim, J. (2001), Architecture in the ASEAN Countries Asean Studies Publication Series 2001, Singapore, Unique Press Pte.
- [7] Thames and Hudson (2000), Dictionary of 20th Century Architecture, The Thames and Hudson.
- [8] Venturi, R., Scott Brown, D. and Izenour, S. (2001), Learning from Las Vegas, Eighteenth Printing.

ที่มาของรูปประกอบ (Figure Credits)

- รูปที่ 1 3 5 Thames and Hudson (2000), Dictionary of 20th Century Architecture, The Thames and Hudson.
- รูปที่ 2 8-22 Anusorn Paksukcharern
- รูปที่ 4 6 Lim, J. (2001), Architecture in the ASEAN Countries Asean Studies Publication Series 2001, Singapore, Unique Press Pte.
- รูปที่ 7 Venturi, R., Scott Brown, D. and Izenour, S. (2001), Learning from Las Vegas, Eighteenth Printing.